

Kao nadomjestak onoj oskudnoj Staljinovoj teoriji (Staljin, kao što je znano, nije bio teoretičar pa ni teoretičar odraza u smislu razrađene ili produbljene teorije odraza) javlja se marksistički gnoseologizam T. Pavlova. To je ujedno posljednji teoretičar odraza kojim se Veljak »bavi«.

Sigurno jest da je on i najsystematičniji teoretičar teorije odraza kojim ona dobiva i »formalni« legalitet.

Eksplicirajući Pavlovljevu tezu o praksi kao kriteriju ali i temelju istine (u smislu pravilnijeg razumijevanja Marxovog poimanja prakse te uzdizanja nad kontemplativnom gnoseologijom), autor kao da je želi suprotstaviti cjelini njegova opusa. Jer teorija je odraza ono bitno u T. Pavlova a nada se ne samo kao pitanje spoznaje već posve kao ideologijska i znanstvena pozicija. Definirajući filozofiju kao gnoseologiju koja, haveći se odnosima bitka i svijesti bavi se istodobno i ontologijom, Pavlov osigurava dominantno mjesto svojoj gnoseologijskoj poziciji. Pojam opće odrazivosti materije utkan je u takvu teoriju odraza koja, u težnji da izbjegne mehanicistički redukcionizam, pravi distinkciju između osjeta i odraza, izvanjskog i unutrašnjeg odraza, izvodi stupnjevanje odražavanja i dr.

Autor vrlo suptilno dovodi u protuslovlje njegovo zagovornišтво teorije odraza pri definiranju aktivne istine kao svjesnog odražavanja s pitanjem istinitosti lažnog odraza, gdje u nemoći teorijskog objašnjenja Pavlov pribjegava dogmat-skoj apologetici. Isto tako, on analizira Pavlovljeve grube i posve pogrešne interpretacije Marxovih i Engelsovih misli pokazujući pri tom njegovu težnju, ali i nemoć »susreta« kontemplativne gnoseologije s mišljenjem revolucije.

Zadaća je kritičkog mišljenja da u ime života revolucije ne samo iznova prosudi gnoseologijsku poziciju, koja je u obličju teorije odraza dobila ideologijske i političke konotacije, već da čitav društvenopovijesni kontekst, koji ju je kao takvu i omogućio, dovede u pitanje. Za to se zalaže i sam autor.

No on je sustao tamo gdje zapravo treba tek početi. Zasiurno je da takva nakana pred mišljenje pri-vodi cjelinu suvremenosti tamo gdje se pod Staljinovom sjenom teorija odraza uspostavila kao zbiljska moć — opreka hodu revolucije ubuduće.

Stoga, ono što autoru valja zamjeriti vrijedi inače za poziciju kritičke svijesti: Kako izreći sud o suvremenosti?

Biljana Kašić

HRVATSKO ZAGORJE U REVOLUCIJI, Školska knjiga 1981.

Knjiga Hrvatsko zagorje u revoluciji djelo je grupe autora koji su svaki ponao-sob više godina radili na pojedinim tekstovima; u knjigu su ušli njihovi osnovni sadržaji. Autorski tim čine: Marko Belinić, Mirko Belošević, Josip Bogožalec, Josip Bregović, Josip Brezni, Vinko Brlek, Rade Bulat, Ivica Družinec, Ivica Gretić, Mirko Gretić, Ivan Jadan, Ivan Jelić, Antun Kozina, Stjepan Kučić, Ivan Landripet, Vlado Matetić, Mirko Šimunjak, Josip Špiranec, Antun Stipak, Izidor Strok i Gabrijel Vragović.

Knjiga ima zapravo karakter zbornika, iako su joj ambicije da bude monografija. Čitalac ne zna tko je pisac kojeg teksta u knjizi, samo je Marko Belinić označen kao autor Uvoda. Na kraju knjige navedeni su autori pojedinih priloga, ali se njihovi naslovi ne podudaraju s naslovima pojedinih poglavlja knjige, pa se može pretpostaviti da je od njihovih radova uži autorski kolegij sačinio potrebnu sintezu.

Iz samog sadržaja vidi se da pojam revolucije autori ne shvaćaju usko i da je ne poistovjećuju s NOB jer knjiga obuhvaća razdoblje od početka razvitka industrije i pojave radničke klase u Hrvatskom zagorju do njegova oslobođenja od okupatora i domaćih izdajnika 1945. Takav metodološki pristup svakako je ispravan jer oružanu komponentu revolucije povezuje s pojavom klase koja je tu revoluciju organizirala i uspješno vodila u toku četvorogodišnjega oružanog rata. Pojam Hrvatsko zagorje svodi se na teritorij što ga obuhvaćaju današnje općine: Donja Stubica, Ivanec, Klanjec, Pregrada, Krapina, Zabok, Zaprešić i Zlatar, pa knjiga i govori o prošlosti toga kraja vezujući, razumljivo, pojedine pojave s događajima u Zagrebu, zagrebačkoj oblasti i u Hrvatskoj. Knjiga sadrži ova poglavlja: Uvod, Hrvatsko zagorje (geografske značajke i društveno-ekonomska obilježja), Počeci radničkog pokreta, Klasna i politička borba između dva rata, Pod okupacijom, Pripreme za oružanu borbu i njen početak, Prvi zagorski partizanski odred, Borba za oživljavanje NOP-a (lipanj 1942 — veljača 1943), Razgaranje NOB-e (veljača — rujan 1943), Uspion NOB-e i jačanje oružane sile NOP-a (rujan 1943 — prosinac 1944), Na putu do oslobođenja (siječanj — svibanj 1945).

Uvod je kratak i jezgrovit pregled razvitka NOP-a u Hrvatskom zagorju. Opisuje osnovna obilježja tog pokreta ukazujući na socijalnu strukturu stanovništva, početke razvitka radničkog pokreta, razvitak klasne i političke svijesti masa, borbu za politička i socijalna prava radnika između dva rata, specifičnosti razvitka NOP-a, rast oružane komponente NOP-a i izgradnju narodne vlasti. S obzirom na sadržaj ovaj bi tekst više odgovarao zaključku nego uvodu. Autor zaista sažeto ukazuje na sva relevantna obilježja NOP-a u Hrvatskom zagorju, ali ima i nekih nedorečenosti. On npr. ističe da je već 1941. godine nastupio proces velike diferencijacije u masama koje su nekoć vjerovala politici HSS-a i koje su se uvjerile da sloboda dolazi jedino od oslobodilačke borbe hrvatskog naroda kakvu vodi KP. Opća je konstatacija neosporno istinita i ispravna, samo treba postaviti pitanje je li to bilo 1941. ili 1943. godine. Iz teksta koji slijedi a i iz poznatih činjenica zna se da je to bilo 1943. godine.

U poglavlju Počeci radničkog pokreta konstatira se da se industrija u Hrvatskom zagorju počinje razvijati na početku 19. st., kada je u Krapini proradila tvornica kamenine. Uvjeti za brz razvitak vide se u prirodnim izvorima sirovina, ali i u jeftinoj domaćoj radnoj snazi.

Iz podataka o razvitku industrije (1801—1940) vidi se da je postojao prilično skroman trend razvoja kapitalizma, a s tim u vezi i radničke klase. Opisujući socijalna previranja na zagorskom selu knjiga izostavlja događaje 1848, iako s dosta podataka opisuje događaje 1903. i 1904. Mnoge pojave kasnijeg razvoja na hrvatskom selu teško je objasniti bez događaja 1848. Zato je i tom pitanju trebalo bar donekle pokloniti pažnju. Tada bi prikaz kontinuiteta i cjelovitosti klasnih sukoba na zagorskom selu bio potpun. Klasna i politička borba između dva rata opširno je obrađena s naglaskom na revolucionarnom raspoloženju seljačkih masa i teškim socijalnim prilikama koje su tjerale zagorske seljake da

se zapošljavaju u Zagrebu; od sitnog posjeda (93,04%/o) seljak se nije mogao prehraniti i plaćati proreze. Seljak je, kaže se, »... bio na najnižoj društvenoj ljestvici«.

Dosta prostora posvećeno je stvaranju prvih organizacija KPJ u Hrvatskom zagorju. Na jednom se mjestu konstatira kako se »[...] ne raspolaže još uvijek s potpunijim podacima o prvim organizacijama KPJ u Hrvatskom zagorju«, da bi se nakon toga ustvrdilo kako je prva ćelija Socijalističke radničke partije Jugoslavije(k) osnovana u Krapini u lipnju 1919. To pitanje dakle nije sporno, i zato nije potrebno domišljanje.

Utjecaj komunista na mase utvrđuje se rezultatima izbora 1920. godine, kada su mnogi komunisti bili izabrani u općinska vijeća (Lobor, Mače, Bednja, Zlatar i dr.). Iz podataka u knjizi očito je da je KPJ odmah po osnivanju imala jak utjecaj na mase (na izborima za konstituantu na području Velike župe Varaždin za komunističku je listu glasalo 2096 glasača).

Neobično mnogo podataka vezano je uz štrajkaški pokret do 1929. godine, a još više od 1934. pa sve do 1940. godine (u jednom štrajku u Orosavlju štrajkalo je oko 1500 radnika).

Oživljavanje rada organizacija KPJ povezuje se s izlaskom Josipa Broza iz zatvora 1934. godine. Spominje se i izvještaj što ga je uputio Centralnom komitetu KPJ (u čije je članstvo bio kooptiran), u kojem opisuje teške prilike u zemlji, posebno teške prilike u Hrvatskom zagorju, gdje postoji »[...] najstrašnija bijeda koja se daje zamisliti« (nakon izlaska iz zatvora Josip Broz je kratko vrijeme bio u rodnom Kumrovcu).

Antifašističku frontu, koja se potkraj tridesetih godina ovog stoljeća formira u našoj zemlji, prihvaćaju i široke narodne mase u Hrvatskom zagorju. Za taj uspjeh najzaslužniji su komunisti pod čijim se rukovodstvom ona i organizira. U vezi s tim konstatira se da od 1938. do 1941. godine jača politički rad komunista i njihovih simpatizera, što rezultira osnivanjem brojnih partijskih organizacija (uoči ustanka u Hrvatskom zagorju bilo je oko 240 komunista, 44 partijske organizacije i 70 članova SKOJ-a). Pri tom se ističe da je 1. okružna partijska konferencija, održana 28. VII 1940. u Krapini, imala značajnu ulogu u konsolidaciji i povezivanju partijskih organizacija kao i u izboru rukovodećih partijskih organa u pojedinim kotarima i općinama. Na str. 105 potkrala se jedna greška. Ondje se spominje ime Josipa Debeljaka, jednog od sekretara SKOJ-a, među aktivistima koji su se isticali djelatnošću u organizacijama KPJ i SKOJ-a uoči rata. Istina je da je Josip Debeljak bio »zagrebački Zagorac«, kako se u knjizi navodi, ali je njegovo djelovanje trebalo kronološki situirati u ranije razdoblje, kad je uistinu kao skojevac djelovao sve do svoje pogibije.

Najveći dio knjige, što je i razumljivo, odnosi se na razvitak NOB-a u Hrvatskom zagorju. To razdoblje podijeljeno je u sedam poglavlja. U tekstu Pod okupacijom opisuje se uspostava ustaške vlasti, a daje se osvrt i na vojno-geografski položaj Hrvatskog zagorja. Pri tom se spominju značajke nastale situacije i uvjeti u kojima se našla KPH nakon okupacije. Ukazujući na osnovne odrednice politike KPH (kao pokretača i vodeće snage nacionalnooslobodilačke borbe) tekst utvrđuje da je uspostavom tzv. NDH hrvatski narod bio razjedinjen kao nikada do tada, te da se ustaška koncepcija o NDH i »Velikoj Hrvatskoj« s granicama na Drini, kao tobožnjem ostvarenju vjekovnih nacionalnih težnji, pokazala paradoksalnom u pravom smislu riječi (proglašenje pod izravnim okripljem Trećeg Reicha i fašističke Italije, ovisnost o tim silama, prepuštanje jad-

ranske obale Italiji i dr.). Politika ustaša kvalificira se kao politika nacionalne izdaje. Pri tom se ukazuje na ustaški teror, rasizam, genocid kao i na njihovu nacionalnu izdaju te na njihove pomagače – desničarske krugove HSS-a i katolički kler. U vezi s tim utvrđuje se da zločinački režim ustaša nije imao uporišta u masama u Hrvatskom zagorju (iako su za to postojali uvjeti: bijeda, siromaštvo, nezaposlenost). Uostalom, mnogi ustaše regrutirani su iz tih socijalnih struktura. Tražeći uzroke zaostajanja NOB-a u prvoj pa i u drugoj godini oružane borbe autor ih pronalazi u postojanju jakih neprijateljskih uporišta, razvijenim komunikacijama, blizini Zagreba, prisutnosti neprijateljskih snaga u svakom kutku gdje bi se bunt pojavio, blizini granice Trećeg Reicha, nerazvijenosti pozadinskih organa kao i jakoj propagandi ustaša i mačekovaca koji su svi »[...] u jedan glas klevetali partizane i izjednačavali ih sa četnicima«.

Ocjenjujući prioritet navedenih uzroka autor se s pravom opredjeljuje za nedovoljno sazrele uvjete u širokim masama koje još u to vrijeme nisu prihvaćale u praksi platformu što ju im je nudila KP. To se vidi iz ovoga: »Trebalo je dakle proći izvjesno vrijeme da široke mase u cjelini shvate i prozru tu ustašku laž i da steknu uvjerenje da su partizani borci protiv fašističkog okupatora i njegovih pomagača ustaša i četnika a za istinsku slobodu radnog čovjeka. Posebno su to trebali shvatiti oni ljudi u Zagorju koji su stajali na pozicijama Mačeka i kojima je trebalo dokazati da se od njihove politike čekanja nema što očekivati.« Na kraju se konstatira kako Pavelić svojim taktiziranjem i zaklinjanjem na Hrvatsku nije uspio odvojiti mase od nosilaca ustanka ni vezati ih za svoj ustaški režim. Uzrocima koji su usporavali razvitak ustanka trebalo je pridodati i slabosti partijske organizacije, jer je to vidljivo iz ostalih dijelova teksta (govori se kako je Okružni komitet KPH Krapina bio mlad i neizgrađen te da se sukobio s opasnošću desperacije). »Stvari su se odvijale više spontano a ne u organizaciji partijskih foruma. Partijske ćelije nepovezane, bez orijentacije, puštene same sebi.« Iz teksta se razabire da se tek nakon 1. okružne konferencije KPH za okrug Zagreb, održane u selu Novaki kraj Samobora 31. X 1941. godine, kad je izabran novi Okružni komitet, stvaraju svi preduvjeti za efikasni razvoj NOB-a u okrugu Zagreb pa prema tome i u Hrvatskom zagorju. Pri tom se ukazuje i na neke bitne faktore koji su pozitivno djelovali na razvitak NOB-a u Hrvatskom zagorju, a među njima treba spomenuti činjenicu da od jeseni 1941. godine i proljeća 1942. oružanim pripremama rukovodi Okružni komitet KPH Zagreb: posredstvom kotara Donja Stubica (koji mu od tada pripada) on tijesno povezuje Zagreb s krapinskim krajem, a posredstvom ostalih komiteta Zagreb se povezuje sa Zagorjem i Kalnikom kamo mnogi Zagrepčani odlaze u partizane.

Prve oružane akcije i ustaničke grupe javljaju se odmah nakon okupacije, no one nisu prerasle stupanj diverzija i sabotaža. Na osnovi tih akcija zaključuje se da su u Zagorju postojali uvjeti za početak oružanog ustanka, iako se za njih inače kaže da su bile više rezultat samoinicijative negoli smišljene akcije partijskog rukovodstva. Čini se da je konstatacija o postojanju uvjeta iznesena premsiono i nedovoljno kritično, bar ne proizlazi iz podataka koji se u knjizi navode. Knjiga ukazuje i na slabosti pokreta kad on ne iskorištava povoljniju situaciju stvorenu bojkotiranjem Pavelićeve mobilizacije. Pri ocjenjivanju tog razdoblja ustanka stječe se dojam da autori nisu iskoristili sve relevantne izvore, a one koje i spominju samo citiraju ne ulazeći u njihovu dublju analizu, kakva bi omogućila otkrivanje realnih uzroka sporijeg razvoja ustanka.

Razvitak NOB-a od veljače do lipnja 1942. prikazan je u borbenom putu Prvog zagorskog partizanskog odreda: 12. III 1942. osnovana je 1. partizanska četa u Hrvatskom zagorju na Špiranec brijegu s ukupno 35 boraca, od svibnja 1942. povećan je broj boraca na 147, što omogućuje osnivanje 1. zagorskog partizanskog odreda (odred ima četiri čete). U neprijateljskoj ofenzivi u svibnju 1942. Odred je doživio težak poraz.

Šteta je što pisac ovog teksta o porazu 1. zagorskog odreda nije ulazio u dublju analizu uzroka poraza već se pretežno zadržao na prikazu vojnih operacija. U poglavlju u kojem se opisuje oživljavanje NOP-a (lipanj 1942 — veljača 1943) pisac osjeća potrebu da to opiše, ali ne ide dalje od konstatacije kako: »[. . .] poslije događaja proljeća 1942. trebalo je izvršiti u prvom redu analizu pripremanja i djelovanja 1. zagorskog odreda u uvjetima kakvi su tada bili u Hrvatskom zagorju te na terenu koji je bio gusto naseljen i veoma razveden s obzirom na saobraćajnice. Trebalo je izvršiti analizu stanja partijskih, skojevskih i drugih organizacija, odnosno njihova djelovanja sve do ponašanja svakog pojedinca«. Međutim, autor ostaje na poimeničnom popisu komunista i skojevaca po kotarima, općinama i mjestima i ne razrađuje unutrašnje prilike u tim organizacijama.

Okružno partijsko savjetovanje održano 6. i 7. ožujka 1943. u Ravnicama (kotar Ivanec) imalo je veliko značenje za daljnji razvitak NOB-a. Ono je rješavalo glavno pitanje NOB-a, a to je mobilizacija sve većeg broja dobrovoljaca za partizanske jedinice i udarne grupe, kao i uključivanje naroda u oružane akcije te razvijanje i jačanje partijskih organizacija kao organizatora i pokretača borbe. Događaji koji su nakon tog savjetovanja slijedili potvrdili su njegovu veliku efikasnost, jer se do rujna 1943. NOB u Hrvatskom zagorju razgara i dobiva široke razmjere (formiranje Zagorske čete u sastavu Kalničkog partizanskog odreda, poduzimanje brojnih oružanih akcija partizanskih grupa, razgranjivanje antifašističkih organizacija, stvaranje organizacija JNOF-a i raspad organizacija HSS-a).

Razvitak narodne vlasti prikazuje se u podnaslovu Temelji narodne vlasti. Tu se tvrdi da se prvi NOO-i javljaju u Hrvatskom zagorju potkraj 1941. godine, a da nakon sloma 1. zagorskog odreda u mnogim mjestima nestaju. Ponovni uspon i razvitak počinje od kolovoza 1943. godine kad je osnovan Inicijativni NOO za okrug Krapinu. Navode se imena članova Okružnog NOO-a pa i ostalih NOO-a. Navodeći ulogu i karakter NOO-a u prvoj godini ustanka autori su zapostavili značenje Okružnice broj 4 CK KPH i nisu ulazili u analizu prave uloge prvih NOO-a. Organi narodne vlasti nastajali su od odbora NOF-a i NO-a fonda koji nisu imali obilježje vlasti već su zapravo bili jezgra NOP-a, a činili su ih komunisti i njihovi simpatizeri. U knjizi nedostaje upravo prikaz te evolucije, odnosno prikaz kako od odbora NOF-a i NO-a fonda nastaju organi narodne vlasti. Od rujna 1943. započinje uspon oslobodilačke borbe u Hrvatskom zagorju a traje do prosinca 1944. godine. Taj period razvitka NOB-a opisuje se detaljno, s naglaskom na razvitku oružane borbe. U to vrijeme razbuktao se NOP u Hrvatskom zagorju kao i na čitavom području Zagrebačke oblasti. Narod se masovno diže na ustanak i pristupa NOP-u (prijiv novih boraca, osnivanje novih brigada, divizija i korpusa, stvara se velik oslobođeni teritorij, napadaju se veća neprijateljska uporišta, afirmiraju se organi narodne vlasti). Osim navedenog u knjizi ima dosta podataka o djelatnosti partijskih i skojevskih organizacija, koja se temeljila na odlukama poznate Okružne partijske konferencije u Trakošćanu (16—18. V 1944).

Iako se razvitak organizacija JNOF-a u Hrvatskom zagorju prikazuje u svojoj njegovoj razgranatosti i utjecaju (dokumentiraju se podaci o djelovanju njegovih odbora), ipak se autori samo uzgred osvrću na uzroke stvaranja JNOF-a i na njegovo značenje u toj godini ustanka. Propušteno je da se ukaže na njihovu općepolitičku funkciju i njihovo preuzimanje dijela poslova od NOO-a kada oni postaju državni organi vlasti. Knjiga završava poglavljem Na putu do oslobođenja (siječanj — svibanj 1945). U tom dijelu opisuju se borba zagorskih partizana izvan rodnog kraja, konačna pobjeda i oslobođenje.

Posebna su vrijednost knjige podaci koje sadrži. To se naročito odnosi na popis imena aktivnih pomagača i simpatizera NOP-a od ljeta 1941. do početka 1943. po kotarima, općinama i mjestima, te na podatke o poginulim sudionicima NOB-a i popis poginulih žrtava fašističkog terora. Šteta je što broj nije sumiran. Ako čitalac želi saznati broj poginulih u jedinicama NOV, mora zbrajati imena. Isto se može reći i za ostale podatke. Tekstovi knjige kompozicijski nisu ujednačeni, a nije im ni pristup dokraja ujednačen. U nekim se pojavama i događaji prikazuju sintetski, drugi preferiraju faktografiju. Podosta nedostataka ima i u kronologiji (zaboravlja se uz datum navesti i godina, ili se raniji događaji nepotrebno svrstavaju među kasnije i slično). Šteta je i što se uz podatke ne navode u bilješkama izvori. Bilježaka nema, iako je na kraju opširan popis literature kojom su se autori koristili. Knjiga ima dosta slikovnog materijala. Na početku je tiskan dio govora Josipa Broza Tita u Krapini 10. V 1952, u kojem se ističu zasluge Zagoraca u NOB-u.

Neke primjedbe dane u ovom prikazu nemaju namjeru da umanje vrijednost knjige. Ona popunjava prazninu koja je dosad postojala u poznavanju razvitka NOB-a u Hrvatskom zagorju, a zaslugu za to ima širi autorski tim koji smo na početku prikaza naveli. Oni su dopunili i svestranije opisali ono što je 1959. godine obrađeno u knjizi »Hrvatsko zagorje u narodnooslobodilačkoj borbi«. Ovdje se mladim naraštajima ukazuje na podvige zagorskih partizana, stradanja i patnje Zagoraca koji su, u neposrednoj blizini neprijateljskih uporišta, s mnogo jačim neprijateljem vodili težak rat. Podaci koje knjiga donosi poslužiti će za daljnja istraživanja.

Knjiga Hrvatsko zagorje u revoluciji daje opširan i sustavan pregled razvoja klasne i političke borbe radničkih i ostalih radnih slojeva Hrvatskog zagorja na čelu s KPJ — KPH — do 1941. te povijest oslobodilačke borbe naroda Zagorja od prvih priprema za oružani ustanak do pobjede revolucije, tj. do konačnog oslobođenja zemlje u svibnju 1945.

Franke Mirošević